

hogy első sorban azok kötelezvék a törvényes szabályokat pontosan betartani és ez által is az egyéb polgári állásokban lévő tartalékos tiszteknek jó példát adni.

b) A V. K. M. 1894. szept. 20-án 1851. eln. sz. rendelet értelmében a népfelkelési szolgálat alóli ideiglenes felmentésre vonatkozólag (A —47) új «Utasítás» adatott ki, mely azonnal hatályba lépett, ellenben a népfelkelési szolgálat alóli ideiglenes felmentésekre vonatkozó 1887. évi 7992. eln. számú honvédelmi miniszteri körrendelet és az avval kapcsolatos intézkedések, valamint az ez ideig engedélyezett és érvényben álló összes felmentések hatályon kívül helyeztetnek, minélfogva az eddig felmentettek f. év december 31-ével a felmentési nyilvántartásból törölendők és az 1895. évre szerkesztendő felmentési javaslatba valamennyi közszolgálat érdekében felmentendő havidíjas, *katonailag kiképzett* és ajánlati lappal ellátott *katonailag ki nem képzett* népfelkelésre kötelezett egyén lesz felveendő.

Az utasítással kapcsolatos nyomtatványok a felmentési javaslatoknál és a felmentések megszűnésénél használt eddigi nyomtatványoktól csak csekély részben térnek el, ennélfogva a régi nyomtatványok felhasználhatók s az új nyomtatványok az Athenæum által csak a régi nyomtatvány készletének elfogyása után fognak kiadatni.

Az «Utasítás» a «Magyarországi Rendeletek Tára»-ban is megjelent; ára 8 krban állapított meg.

Eddig a V. K. M. 1887. febr. 16-án 463. sz. alatt, továbbá az 1887. decz. 15-én 2354. eln. sz. alatt, s végül az 1888. évi decz. 1-én 2113. eln. sz. alatti rendeletei értelmében kellett a felmentési javaslatokat szerkeszteni és pedig az igazgatók közül is csak *a teljesen nélkülözhetlennel*, a tanárok közül pedig csak azok voltak felmentésre javaslatba hozhatók, a kik a népfelkelés *II. osztályába* tartoztak vagy az *I. osztályba*, *de katonailag ki nem képeztettek*. A fentebb közölt 1894. évi 1851. eln. sz. alatti rendelet által *emez intézkedések* helyeztetek *hatályon kívül*, mert ezentul a népfelkelésre kötelezettek közül *valamennyit*, (tehát a katonailag kiképzettet is) javaslatba kell hozni, ha nélkülözhetetlenek, még akkor is, ha még csak a népfelkelés *I. osztályába* tartoznak is, t. i. a 36. életévig.

(Trsztena.)

DORTSÁK GYULA.

ARAD ISKOLAÜGYE.

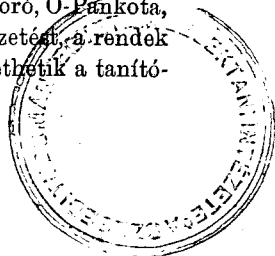
1695—1895.*

A nemzeti királyok és az erdélyi fejedelmek korában magyar volt Aradmegyének műveltsége, magyarok voltak iskolái; a törökök kiűzetése után ebben a tekintetben is érezni lehetett a nagy változást. A kormány 1702-ben szerbeket telepített a megye déli részére, a Marbs vidékére s gondoskodott iskoláikról, de arról is, hogy ezekben a szerb iskolákban

* Mutatvány Arad Történetének legközelebb megjelenő II. kötetéből, a jegyzetek elhagyásával. A szerk.

németek tanítsanak. Kétségkívül németül indult meg a tanítás Arad városának abban az első elemi iskolájában is, melyet Höflich Kamill minorita 1707 táján saját buzgóságából nyitott meg. A város maga fizette a »Schulmeister«-t, a ki egész évre 60 frtot, 6 öl tüzfát s 6 oka gyertyát, szabad lakást, minden esketés, keresztelés és temetés alkalmával 17 krajczárt, a gyermekektől pedig bizonyos tandíjat kapott. 1733-ban báró Falkenstein csanádi püspök Aradban róm. kath. iskolák felállítását sürgetvén, a falusi tanítók fizetését 40—50 frban, tehát — a körülményekhez képest — tekintélyes összegben kívánta megszabni, a következő évben pedig az adófizetéstől való fölmentésöket is követelte. Már ekkor figyelmeztette a plébánosokat, hogy a nem-katholikus gyermekeket is kath. iskolába járassák, s hogy azokat is tanítsák a tudományokra és a hittanra. A kalvinisták, akármilyen szegényes volt is az állapotjuk, szintén tartottak tanítókat; így István deák, 1735-ben a fölkelők fourirja, fekete-gyarmati ludimagister volt, ki azonban predikatori tennivalókat is végzett, mint a hogy ekkor minden felekezetnél egybekötötték a tanítóságot az egyházzal. A pap néha egy személyben tanító, kántor és harangozó is volt; ez utóbbi feladatokat azonban legtöbbször az iskolamester végezte.

Növekedtek az elemi iskolák iránt való igények, mikor Aradon 1746-ban és Szent-Annán 1751-ben egy-egy gymnásium nyílt meg. 1750-ben Arad városa 410 frton egy 9 öl hosszú s $3\frac{1}{2}$ öl széles új elemi iskolát építtetett, melyben 2 szoba, egy konyha s kamara volt. Az egyik szoba kétségtelenül tanterem, a másik a tanító lakása. Maguknak a minoritáknak iskoláját még 1754-ben is csak 50 frttal segítette a város, mely 1760—65-ben már 140 frtot adott a német és 110 frtot a szerb tanítóknak. 1768-ban 90 frttal magyar tanítót, de mellé még egy szerbet is fogadott, hogy az egyensúly föl ne bomoljék valamiképen. Magát a vármegyét 1770 május 21-én utasította a helytartótanács, hogy mivel a községek a tanító-tartás költségeit fedezni nem tudják, a megyés püspökkel s a földesurakkal egyetértve gondoskodjék, hogy ezek évenként határozott összeggel járuljanak a tanító-tartáshoz és olyan tanítókat fogadjanak, kik ne csak írást, olvasást és számolást tudjanak tanítani, hanem katekizmust is. 1786 okt. 10-én a helytartótanács az iskolamesterek fizetését legalább 80 frtra s $\frac{1}{2}$ sessio földre, vagy annak megfelelőleg 16 frtra szabta a községekben, miben a vármegye is támogatni ígérte; de mikor a kormány azt kívánta, hogy a gyoroki és szent-annai tanítók községei csekély fizetéséhez a kegyuri jog alapján a földesurak is járuljanak, már némileg türelmetlenül kérdezte, voltaképen mit kell még pótolniok, hogy elég jövedelmök legyen a tanítóknak; midőn pedig Tokody György főigazgató 1790 apr. 30-én felpanaszolta, hogy Boncsesd, Monyoró, Ó-Pankota, Radna, Csintye és Talpas megtagadták tanítóiktól a fizetést, a rendék május 5-én kijelentették, hogy ily szűk időkben nem is fizethetik a tanító-

kat olyan jól, mint a hogy azt egyes községekre az önkényes kormány kiróttá, s hogy a kormány ápr. 20-ki rendelete különben is a földesurakra, illetőleg a községekre bizta, hogy az ifjúságot a nekik tetsző módon nevelhessék; de meg e kérdésben csakis az országgyűlés intézkedhetik. Már pl. 1795-ben Világos község úgy szerződött, hogy a nemz. iskola tanítójának ezentúl évenként 100 frtot, 6 köből búzát, 6 öl behordott fát ad, a már fölépült iskolát és tanítóházat jókarban tartja, beszerzi a szükséges padokat, székeket, táblát s gondoskodik a fűtésről. A tanító és község közt való szabad alku elvét Aradmegye még 1794 nov. 10-én kimondta. 1834-ben, midőn Arad sz. kir. város lett, a tanítók fizetését a régi állapotban hagyták. E szerint egy róm. kath. s egy g.-keleti iskolaigazgató egyenként 50 frtot, az elsőrendű isk. tanítók a deputatumon kívül 150, a másodrendűek 200, a harmadrendűek 250 frtot kaptak. Az elemi iskola tanítója tüzfán kívül 250, az oláh præparandia két tanára s katechétája 80—80, a gáji szerb tanító 120, s a leányiskola tanítónéja, egyébilletményeken kívül továbbra is 200 frtot húzott. Még 1868-ban is csak 11 s már 1890-ben 61 tanítót alkalmazott elemi iskoláiban a város, melynek iskolai költségei ez idő alatt 7000 frtról 58.751 frtra emelkedtek s ebben csupán a tanítók rendes fizetése 42,918 frttal szerepelt.

Kétségtelenül javult tehát az iskoláztatás állapota, a kormány azonban még 1773 jun. 14-én is panaszkodott, hogy Aradmegye falvaiban alig 1—2 ember tud írni, olvasni. A szülék a helyett, hogy iskolába küldték volna gyermekeiket, hatot, hetet, sőt többet is küldtek a disznók őrzésére, úgy, hogy a fiúk korán megszokták a henyéséget és pajkosságot; a megye 1774 ápr. 12-én meghagyta ugyan, hogy kevés disznó mellett 1—2 csürhésnél többet ne tartsanak, de elfeledte megmondani, mi törvényék az otthon maradó gyermekekkel. Annál határozottabban követelte a helytartótanács, hogy ezeket iskolába küldjék a szülők. 1776-ban már a trivialis iskolákban jóvá nem hagyott, különösen német tankönyvek használatát is tiltotta a kormány; ugyanakkor intézkedett, hogy a tanítók gazdálkodásra is tanítsák a gyermekeket, 1776 aug. 12-én pedig Aradba is leküldte a Ratio Educationist, mely itt és az egész országban modernebb irányba terelte a nevelést. Még fontosabb volt, hogy József császár a helytartótanács útján 1780. decz. 18. Araddal is közölte a *nemzeti iskolák* föllállítására s javadalmazására vonatkozó intézkedéseket, 1781 jan. 8-án pedig azt, hogy az iskolák föllállítását közpénztárakból is gyámolíthatja,

Az iskolák most már mindinkább az állam ellenőrzése alá kerültek. Akormány 1784 szept. 20-án már nyíltan megróttá Glogovác, Szent-Márton és Elek lakosait, hogy gyermekeiket nem küldik elég szorgalmasan iskolába, 1787 febr. 23-án pedig Verner Jakab, a nemz. iskolák felügyelője, roskadozó iskoláinak kijavítására sürgette Eleket és Szent-Annát. Érdekes, hogy a németesítés korszakában épen e német községek

voltak a legcsökönyösebbek s ez ügyben még nem egyszer kellett rájuk írni. De még jellemzőbb, hogy Szent-Anna magyar lakosainak 1789-ben külön kellett kérniök fiaik számára egy magyar tanítót. Az új-panádi, paulisi és pankotai nemz. iskolákat csak 1789-ben állíthatták föl. Arad városának már 1788 aug. 23-án megengedte a kormány, hogy a nemz. iskola épületét saját céljaira fordíthatja, mivel a gymnasiumot a minoirták kolostorában helyezik el; de nem szabad ez épületben háborgatni a gymn. osztályokat, míg a befogadásukra szánt szobák a kolostorban teljesen rendbe nem jönnek.

Az oláhok számára szintén modern elemi (trivialis) iskolákat akart állítani a kormány. A megye 1784 okt. 21-én az iskolák helyéül Buttyint, Világost, Szinándot, Oláh-Pécskát, Soborsint, B.-Jenőt, Kisjenőt, Ottvost és Paulist, nov. 26-án pedig még Kuvint, Siklót, Kovasinczot, Petnőt, Solymost, Galsát, Berzovát, Tótváradot, Simándot, Kurticsot, Agvist, és Szemlakot is ajánlta. A megye azonnal összeíratta a tanköteleseket s meghagyta a tanítóknak, hogy az iskolamulasztókról a szülők megbüntetése végett mindenkor értesítsék a szolgabírákat. 1785 jan. 24-én megígérték, hogy ha nem is kőből, de parasztosan kényelmes lakást építtetnek az oláh községekkel a tanítók számára, kültelket azonban nem adatnak nekik, mert a kültelkeket már régebben szétosztották a jobbágyok között; de meg nem is akarják, hogy a tanítót a földművelés elvonja a gyermekektől. Ugyanakkor örömmel értesültek az aradi g.-kel. püspök azon biztosításáról, hogy mindent megtesz az oláh «nemzet» számára állítandó iskolák érdekében. 1787 sept. 13-án a császár a nagyváradai tankerületben a g.-kel. iskolák élére két felügyelőt állított; az egyik a bácsi szentszék egyik ülnöke, Veselics Elek lett s ez alá Arad, Bihar, Csanád és Csongrád tartozott; a másik, Nikolics Vazul aradi tanító alá Temes, Krassó, és Torontál tartozott. Veselics kérelmére a megye már 1788-ban buzdította a földesurakat, hogy legalább építő-anyagot adjanak az iskolák föllállításához. A borosjenői járásban a jövő év elején már többnyire el is készültek az iskolák, Török György szolgabíró azonban panaszkodott, hogy a tanítók hanyagul oktatnak és sokat dorbézolnak, míg a tanker. főgazgató azt emelte ki, hogy a szülők gyermekeiket barom-őrzésre szorítják, a tanítók pedig nincsenek kellően ellátva.

Jellemző, hogy II. József halála után Arad vármegye 1790 márczius 19-én a maga hatalmából szüntette meg a nemzeti iskolákat s visszaállította az ú. n. trivialis iskolákat. A nemzeti iskolák tankönyvei fölött ez idő óta nemcsak az állam, de bizonyos tekintetben a megye is felügyeletet gyakorolt. 1793-ban Novákovics István, a szerb és román könyvek nyomtatója, panaszt emelt a helytartótanácsnál, hogy Aradmegye nem engedi használni az olyan szerb és román könyveket, melyekben nincs magyar szöveg; mire a helytartótanács nov. 22-én meghagyta, hogy

a megye addig se akadályozza e könyveket, míg magyar szöveggel egészítettnek ki, mert a tudományokban különben hátramarad a rácz és oláh ifjúság, a megye 1794 febr. 14-én, hogy az ifjúság javát ő maga is óhajtja, s hogy a könyvek használatát nem korlátolta, sőt most is intézkedik azok használatának könnyítése érdekében. De pár nap mulva, Vernernek, a nemz. iskolák felügyelőjének rendeletére elkobozták a nem a kir. könyvnyomtatónál készült összes ABC-eket s nem engedték használni a mai tanmóddal ellentétben álló tankönyveket.

Már 1794 nov. 10-én s 1795 márcz. 3-án kimondta Arad vármegye, hogy «a hazai nyelvnek virágzásában való hozása és pallérozása, úgy elterjedésének fundamentoma nem a játzó személyeknek (szinészeknek) folyamatjától függnek, hanem inkább annak az iskolákban való tanításoktól, a hol is minden tanuló ifjú kötelezettné annak tanulására» stb. 1798 jul. 16-án azután a kormány ismét helyreállította a nemz. iskolákat, melyeknek vezetésével Aradmegyében a radnai guardiánt, Hoffmann Ferencz nyug. tanárt bizta meg. Aradon Mikk Ferencz polgár lett a nemzeti iskola igazgatója, tanító pedig Fejér Miklós, Kertay János és Szabó Ferencz. A g.-kel iskolák élén Popovics István János aradi jegyző állott, ez a «tudós statisticus, öt nyelven író, beszélő férfiú». Az iskolák I. Ferencz alatt mindjobbán elvesztek a felekezetiességben s alig volt hatalom, mely működésüket a magyarság s nemzetiség szempontjából ellenőrizhesse. Aradban pedig, hol a tankötelesek nagyobb része is román volt, ez a kérdés semmi esetre sem lehetett közönyös és első sorban a tanítóképzés ügyével függött össze.

Aradon I. Ferencznek 1811 febr. 9-én kelt rendeletére nyílt meg a g.-kel tanítóképző, vagyis «ó-aradi oláh mesteri és papi előkészületi intézet». Benne vallástan, egyházi ének, nevelés- és módszertan, számtan és földrajz, Magyarország története, román nyelv, magyar és német írás és olvasás voltak a tantárgyak, mi mellett még eperfa-ültetésre és selyemhernyó tenyésztésre oktatták az ifjakat. Arad vármegye czélszerűtlennek találta ezt az intézetet, s rossz beosztásának tulajdonította, hogy «az óhitű ifjúság nevelésében és ezen egész nemzet pallérozódásában» hátramaradások tapasztalhatók; 1832-ben tehát az országgyűlésen azt sürgette, hogy több képző-intézetet állíttasson a király, még pedig a karloviczi érsek kezelése alatt álló szerb nemz. pénztárból s a gazdag óhitű kolostorok jövedelmének fölhasználásával. De csak azt az ígéretet nyerték, hogy a király Aradon gondoskodni fog a magyar nyelv taníttatásáról. Aradmegye maga ugyan a magyar nyelvet már a negyvenes években kötelezővé tette a területén lévő iskolákban, Nógrád mintájára alapot teremtett a magyar nyelvet sikeresen tanító nem-magyar tanítók jutalmazására s iskolái felügyelőjévé Heinsius házi neveléstanának fordítóját, Fábrián Gábort tette, az 1849 után következő absolutizmus idejében

azonban visszavetette az államnyelv használatának ügyét. A megyének még 1876-ban is föl kellett írnia az országgyűléshez, hogy minden népiskolában kötelezővé tegye a magyar nyelv taníttatását, nagyon jóhiszemű volt a tanfelügyelőnek 1883 márcz. 9-én tett az a jelentése, hogy nincs már Aradmegyében tanító, ki magyarul ne tudna. Míg a g.-kel. praeparandia fennállása óta közel 3000 tanítót adott a megyének s egyházmegyének, a magyar tanítójelölteknek idegen praeparandiákat kellett fölkeresniök.

Magának a magyar áll. tanítóképző-intézetnek fölállítását Aradmegye iskolatanácsa csak 1872 jan. 9-én kérte s azt Trefort Ágoston miniszternek 1873 jun. 21-én kelt rendeletéhez képest okt. 20-án meg is nyitották, még pedig gyakorló-iskolával egybekötve.

Ez a két intézet Aradban kétségtelenül nagyban emelte az elemi iskolák színvonalát. Idejártult, hogy 1869 májusától a *kir. tanfelügyelőség* felállításával az állam közvetlenebb ellenőrzést gyakorolhatott a népoktatásra; s hogy az 1870 május 10-én alapított «Aradvidéki tanító-egylet» és annak lapja erős szellemi kapcsolatot teremtett a város és megye tanítói közt. Aradmegyében 1889-ben 219 községben már 323 iskola állott, melyekbe azonban 42,845 tanköteles gyermekből még mindig csak 27,750 járt (ebből 17,400 román, 6745 magyar, 3479 német, 77 rut'hén, 50 tót és 29 szerb); s 345 tanító közül 96-nak még nem volt képesítése. Arad vármegye tanítói közt különös tiszteletre tarthat számot *Jeszzenszky János*, ki Fazekas-Varsádon 1883 máj. 14-én ünnepelte tanítóságának 50-dik évfordulóját és *Steuer Mihály* (szül. Szent-Annán 1818 ápr. 2. † 1894.), ki 56 évet töltött a tanító pályán s ebből 53-at Arad-Szent-Mártonban.

Több kisdédóvó-intézete, gyermekkertje, s 1889-ben már 29 különböző iskolája volt Arad városának, mely körülbelől 80,000 frttal járult a népoktatás költségeihez. A felekezeti iskolákat 1870 okt. 4-én kezdték átalakítani községiékké s 1889-ben már 11 községi, 10 felekezeti, 4 állami, 2 magán s 2 társulati iskolája volt a városnak, mely már 1822 okt. 12-én emeletes házban nyitotta meg a maga (templom-utczai) szabadalmazott elemi iskoláját s azóta is mindig gondja volt reá, hogy épületei czélszerűek és méltók legyenek. Így 1885-ben valóságos palotában helyezte el az 1872-ben alapított polgári fiúiskolát, melyben 1889-ig 1193 tanuló végzett. 1883-ban nyílt meg az áll. felsőbb leányiskola, 1889-ben a községi polg. leányiskola, 1879-ben az alsófoku ipár- és 1887-ben a női ipariskola; 1885-ben a siketnémák iskolája.

Magában a megyében 1889-ben 3 állami, 20 községi, 284 felekezeti, 6 magán- s 1 alapítványi iskola volt, melyek közül 307 a saját házában, 16 pedig bérelt helyiségben működött. A tanítók összes fizetése 121,395 frt 90 krt (fejenként átlag 354 frt 50 krt) tett ki. Nem fölada-

tom, hogy az egyes elemi iskolák történetével foglalkozzam; be kellett érnem a legnagyobb általánosságokkal, melyek azonban annyit mégis bizonyíthatnak, hogy nagyon, de nagyon lassan a községekben is javul az iskolák ügye. Nagyon lassan, mert hiszen Karna községe még 1882 októberében is panaszkodott, hogy az egész faluban csak két írástudó ember van, azt is a katonaságnál tanították meg írni, olvasni.

Még súlydebb állapotban volt a közoktatás ügye a múlt század közepén, mikor egyszerre két *gymnasium* keletkezett a vármegyében; az egyik Aradon, a másik Szent-Annán.

A *szent-annai gymnasium* pár évvel ifjabb ugyan, de sokkal rövidebb ideig működött a megyében s azért vele végzek először. Bibics Jakab alispán Zarádon már 1749. okt. 11-ére megbeszélte Lality Elek szegedi kegyesrendi házfőnökkel a kegyesrendiek számára Szent-Annán miként alapíthatna társházat és gymnasiumot. Terve annál feltűnőbb, mert Szent-Anna akkor csak 25 házikóból állott, a szomszédos Aradon pedig 4 év óta már fennállott egy gymnasium. 1750 nov. 11-én Makón, gr. Engl Antal püspöknek csanádi főispánná történt beiktatásakor Bibics már meg is kötötte Nemcsényi Adolf kegyesrendű főnökkel a szerződést. E szerint mivel Arad vármegyét részint az évekig tartó háborúk, részint a szomszéd törökök zsarnokságai akadályozták meg a keresztény istentisztelet végzésében, mint a tudományok művelésében, hogy a hon ifjúságát a humánus tudományokban s a jó erkölcsökben neveljék, Bibics Jakab és neje elhatározták a kegyesrendieknek Szent-Anna mezővárosba való bevezetését. Engl püspök 1751 jul. 3-án, a királyné pedig jul. 12-án hagyta helyben az alapítást és azt, hogy bevezessék a rendet «Isten dicsőségére, a kath. hit növekedésére, az aradi kerület katolikussainak lelki vigaszára s üdvére, azon részének pedig jobb nevelésére s minden közhasznú tudományban való gyarapítására». Neveljék az ifjúságot a ker. hittanban, erényekben, tudományokban, jó erkölcsökben az Isten dicsőségére, az egyház gyarapodására s a haza javára.

Nemcsényi rendfőnök már 1751 szept. 3-án megérkezett Szent-Annára, hová nov. 5-én érkeztek meg a tanításra kijelölt kegyesrendiek: Hulini János házfőnök, Fontani Ede hitszónok, Koricsánszki Márk lelkiatya, Cosa Jakab oláh missionárius, Biró Dávid házikáplán és Tuschleitner Kajetán papnövendék, tanító. Az első iskolai évben 20 tanítványuk volt abban az L alakú házban, mely rendházul és iskolául egyaránt szolgált s még ma is fennáll. 1753-ban csak tíz tanuló járt, azontúl azonban emelkedett, s legtöbbre, 109-re, 1784-ben rugott a növendékek száma, mely 1753–1789. közt, a gymnásium Szent-Annán való működésének ideje alatt összesen 1752-öt tett ki. A tanulók számának gyarapodását két körülmény magyarázza; az egyik, hogy Bibics Jakab (+ 1754.) özvegye 1772 okt. 29-én Gyorokon újabb 15,000 frt alapítványt tett, hogy a

humaniorák (a IV. és V. osztály) felállításával teljessé tegye a gymnásiumot; a másik, hogy míg 1760 óta csak a piaristák tartottak 2—3, a nyolczvanas években már 9—10 convictort, 1774-ben végre a királyné sürgetésére Bibicsné is lépéseket tett, hogy teljesítse férje végső akaratát s *convictust* emeljen a tanuló nemes ifjak számára.

A szegény tanuló ifjak javára *Vásárhelyi* Jonathán már 1769-ben tett egy 2000 frtos alapítványt, olykép, hogy ez alapítvánnyal az egri jezsuita páterek rendelkezzenek. A végrehajtással megbízott Arad vármegye azonban úgy találta, hogy mivel az elhunyt e pénzt s egyéb vagyonát jobbadán e vidéken szerezte, mégis csak méltányos volna, ha a csanádi püspök, mint az ily alapítványok s kegyes hagyományok ura gondoskodnék, hogy ezt az összeget itthon kezeljék. Ehhez a csanádi püspök már 1770 márcz. 2-án megadta beleegyezését s ezóta ez alapon csak aradmegyei ifjak részesülnek, s az alapítványt maga Arad vármegye osztogatja. Ez alap 1890-ben már 6188 frt 92 krra rugott.

Ezt az ösztöndíjat 1774 végén Bibicsnének sokkal nagyobb arányú alapítványa követte. Bibicsné maga gyermektelen lévén, 1774 decz. 31-én Aradon tett végrendeletében bizonyos számú szegény tanuló gyermekeket és ifjakat fogadott fiaivá s örököséivé s részökre, a mindenható Isten dicséretére s dicsőségére, a haza javára és a legfelsőbb királyi szolgálat előmozdítására, mit leginkább jó oktatással lehet elérni, Szent-Anna mezővárosban állandó házat rendelt építtetni. Ezt a *convictust* a kegyesrendiekre bízta, olykép, hogy annak élén egy tudós és gyakorlati, tanult, tapasztalt regens, egy subregens és egy praefectus álljon. Az intézetbe annyi ifjat vegyenek föl, a mennyit vagyona megenged. Minden ifjú élelmezésére, ruházására 100 r. frtot rendelt; a szolgák tartására, orvosságra, könyvekre, az épület gondozására, jutalmazásokra pedig külön alapot hagyott. A fölvétel iránt egyelőre ő maga, halála után pedig a rector vagy regens, esetleg a provinczialis meghallgatásával Arad vármegye határoz. Első sorban arad,- másodsorban csongrád- és csanád- s harmadsorban békésmegyei jóraivaló, nemes ifjak jönnek tekintetbe, különös tekintettel az áttértekre, s a bolgárookra, kik közül legalkább 3 legyen ezen *convictusban*. A tanulók haladásáról félévenként vizsgálatok tartásával kell meggyőződni, hogy kétszeri megintés után a hanyagokat el lehessen távolítani. Az ifjak élelmezésén kívül egyenruhákat is kapjanak. Az intézet számára 3—4 év alatt szilárd, tágas és kényelmes házat kell emelni s abba, esetleges fizető tanulókat is szabad lesz fölvenni. Az intézetet el kell látni könyvtárral, mathem. műszerekkel s egyéb taneszközökkel; a regensek e célra fordítsák a gyoroki ház s a ménes-hegyaljai szőlő jövedelmét. A tanulók bizonyos napokon az uralkodóházért s ezen *convictus* eszméjének megadójáért, néhai Biró Dávid házi káplánért imádkozni kötelesek. Ha a körülmények s az intézet java

követelnék, a convictust máshova is át lehet helyezni. Végrendeletének végrehajtására Aradmegye első alispánját kéri. Végrendeletét 1776 márcz. 1-én a királyné megerősítvén, azt 1777 ápr. 21-én Aradban is kihirdették.

Poller András építész Szent-Annán 25,500 frton csakhamar elkészítette a convictus épületét, mely megnyitásakor, 1778 nov. 1-én az alapítvánnyal együtt 222,653 frt értéket képviselt. Az első 40 nemesifjat maga Bibicsné vette föl. Aradmegye 1780 május 30-ától gyakorolta a fölvétel jogát, de a helytartótanács már 1780 máj. 22-én meghagyta, hogy az ez iránt való folyamodást a nagyváradi tanker. főigazgató útján kell benyújtani; 1782 jun. 27-én azonban a helytartótanács külön is elösmerte, hogy a kinevezés joga a vármegyét illeti, s meghagyta a convictusnak, hogy a tanulmányi ügyben kiadott rendeletéhez mindenben alkalmazkodjék. A convictus számadásait (1779—81.) szintén a vármegye vizsgálta meg. A számadásokból kitűnik, hogy 1784 január elsejéig a convictus alapja már 240,923 frtra szaporodott, s hogy 38 növendék délben öt tál ételt és csemegét, vacsorára pedig 3 tál ételt s évenként a házi és isk. keléseken kívül két öltözet ruhát kapott. Az alap számos kölcsönt osztogatott, pl. Edelspacher Zsigmondnak 66,000, gr. Amade Taddénak 48,000 frtot, s ezzel nagyban növekedett.

A többi convictussal együtt azonban II. József 1783 decz. 9-én a szent-annait is eltörölte, 1784 jan. 27-én azonnal felszólalt, kifejezvéen reményét, hogy ez a rendelet távolról sem érinti a szent-annai convictust, hol ezen műveletlen vidékek ifjait a megye felügyelete alatt a legnagyobb szorgalommal és a legjobb eredménnyel növelik, úgy, hogy ezen vidékeknek idáig barbár népét a fejlődő gyermekek tisztességes neveltetése következtében nemsokára műveltnek tekinthetik. E convictus eltörlésével sokat vesztené a vármegye, melynek máshol lakó földesurai javaik jövedelmét idegenben töltik el, holott fiaik eltartásáért idáig itt fizettek. Így ha fiaikat pl. Pozsonyban kellene iskoláztatniok, már csak az utiköltség is igen nagy lenne, a lakás és élelmezés költségeit pedig el sem viselhetnék. Csanádmegye márcz. 22., Csongrád ápr. 2., Bihar ápr. 17-én szintén fölirt a convictusnak Szent-Annán hagyatása iránt. A helytartótanács azonban szept. 20-án már elrendelte a convictus felosztását. A jövedelmet négy osztályban 260, 200, 160 és 153 frt 9 krajczáros ösztöndíjakká alakította át s ezeket 1784 decz. 6-án már osztogatni is kezdte. A vármegye még okt. 21-én felszólalt, hogy változott alakjában is kezelése alatt maradjon az alap s ezt decz. 2-án a convictus fenntartásának kérése mellett ismételte. A convictus alapjának kezelését a kormány 1785 jan. 11-én a megyére bizta, de azután az alapítványi pénztárba fizettette be. A veszteség nagyon fáj a megyének, mert a megszabott számon (38) felül az utolsó évben még 31-et vehetett föl, kik közül azonban a kor-

mány csak 38-nak adott 200 frtos ösztöndíjakat s így a többi némes ifjú elesett a jótéteménytől; 1789 febr. 18-án azonban meghagyta II. József, hogy az ösztöndíjas helyek szaporítása céljából ezután 3. és nem 2. osztályú ösztöndíjakat kell osztogatni.

A convictus ifjúsága, mely még 1783-ban is saját tanáranak, Radlinger Józsefnek egy pásztori szindarabjával gyönyörködtette a látogató csanádi püspököt, Szent-Annán 1784 szept. 24-én tartotta utolsó díszvizsgálatát; a convictus üresen maradt épületébe a télen már Hóra elől menekülő nemeseket szállásoltak el.

(Folytatjuk.)

MÁRKI SÁNDOR.

IRODALOM.

Magyarország története. Irta *Marczali Henrik*. Számos történeti érdekű ábrával. Budapest, 1894. Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár). Ára 1 frt 20 kr.

Történettudományunk örvendetes gyarapodása mellett nem sajnálhatjuk eléggé történetírásunk nagy elmaradottságát. Tudósaink úgyszólván csak egymásnak vagy maguknak írnak s nem törődnek a nagy közönséggel, a mely hiában sovároog kutatásaik eredménye, a tudomány vívmányai után. Közönségünk nem is igen olvas történeti könyvet: se népszerűt, se komolyabb természetűt. A Történeti Életrajzokat csak szubvenzióval lehet fenntartani; Horváth Mihálynak évtizedekre van szüksége, míg egy-egy kiadása elfogy. Talán a millenniumi nagy vállalatok megtörik a jeget. Nem bizom benne, de jó kívánságaimat nem tagadhatom meg tőlük. Szó a mi szó: olyan rövidre fogott magyar történetünk, a melyet az ezer esztendő vezérfonalául a művelt olvasó közönség kezébe lehetne adnunk, egyáltalában nincs s ezt a hiányt az említett nagy vállalatok sem fogják pótolni. Itt volnának ugyan iskolai használatra készített kézikönyveink, de ezek a legtöbb esetben nem is vethetők irodalmi mérték alá. Tanulni annak módja szerint, megengedem, lehet tán belőlük; de hogy valakinek valaha lelki gyönyörűségére vagy épülésére szolgáltak volna, nem hiszem.

Ily körülmények közt irodalmunk valódi nyereségének tartom azt a munkát, a melynek czimét ismertető soraim fölé helyeztem. Történetünk századain át, ifjabb történetírói nemzedékünkben, megbízhatóbb vezetőt keresve se találhatnánk Marczalinál s könyve, azt hiszem, ép oly kedves és becses ajándék a nagy közönségnek, mint a mily jó szolgáltatokat van hivatva teljesíteni az iskolában. Nem készült az iskola számára,